ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Investigating the child's world

Vol 6 (2005)

Σύνδεση οικογενειακών παραγόντων με την επιθετικότητα που εκδηλώνεται κατά την πρώτη σχολική ηλικία

Ελένη Ανδρέου (Eleni Andreou)

doi: 10.12681/icw.18398

Copyright © 2018, Investigating the child's world

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Ανδρέου (Eleni Andreou) Ε. (2005). Σύνδεση οικογενειακών παραγόντων με την επιθετικότητα που εκδηλώνεται κατά την πρώτη σχολική ηλικία. *Investigating the child's World*, *6*, 9–22. https://doi.org/10.12681/icw.18398

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 25/01/2026 06:40:27

Ελένη Ανδρέου
Λέκτορας Π.Τ.Δ.Ε.
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Σύνδεση οικογενειακών παραγόντων με την επιθετικότητα που εκδηλώνεται κατά την πρώτη σχολική ηλικία

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια, σε πολλές χώρες του κόσμου και ιδιαίτερα στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, έχει παρατηρηθεί μια αξιοσημείωτη έξαρση στα φαινόμενα βίας και επιθετικότητας από μαθητές στο χώρο του σχολείου (Ανδρέου & Smith, 2002, Haynes & Chalker, 1999, Shen, 1997, Olweus, 1993). Η έξαρση αυτή αφορά και τα ελληνικά σχολεία, όπου η εμπλοκή των μαθητών σε επιθετικές ενέργειες δεν περιορίζεται πια σε μειοψηφίες (Andreou, 2000, Γκότοβος, 1996, Didaskalou & Millward, 2001, Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001).

Οι περισσότερες από τις ελληνικές αλλά και τις διεθνείς έρευνες, που αφορούν την επιθετικότητα στο σχολικό χώρο, αναφέρονται σε μαθητές εφηβικής ηλικίας, ίσως γιατί στην ηλικία αυτή είναι πιο εύκολο να παρατηρηθούν και να καταγραφούν οι επιθετικές μορφές ή τάσεις συμπεριφοράς. Κατά την παιδική ηλικία, αντίθετα, δεν είναι πάντα σαφής ο διαχωρισμός ανάμεσα στον τσακωμό στο παιγνίδι και τον πραγματικό τσακωμό, την αθώα απειλή και το συστηματικό εκφοβισμό, στα χτυπήματα και τις καταστροφές αντικειμένων που συμβαίνουν τυχαία και την επιθυμία για πρόκληση πόνου και βλάβης. Πολλές, άλλωστε, διαμάχες και επιθετικές ενέργειες δεν αποτελούν αρνητικές εμπειρίες και οριοθετούνται μέσα σε ένα κοινό σύστημα νοήματος μέσα στην κουλτούρα των συνομήλικων μαθητών, το οποίο καθορίζει πότε μια ενέργεια είναι αποδεκτή ή μη αποδεκτή, ευνοώντας έτσι την διαδικασία της κοινωνικο-συναισθηματικής εξέλιξης του παιδιού (Hartup, 1983). Επιπλέον, οι γονείς των παιδιών που βρίσκονται στην πρώτη σχολική ηλικία τείνουν να ανέχονται και να δικαιολογούν τις διαταρακτικές και επιθετικές συμπεριφορές, που εμφανίζονται στο σχολείο, πιο συχνά απ' ό,τι οι γονείς των εφήβων, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να μεθοδευτούν εύκολα αποτελεσματικές παρεμβάσεις στην ηλικία αυτή (Steinberg et al., 1994, Valois et al., 1995).

Ωστόσο, οι πιθανότητες επιτυχίας των παρεμβατικών ενεργειών για την καταπολέμηση της επιθετικότητας στην εφηβική ηλικία είναι ιδιαίτερα μικρές (Hausman et al., 1996, Henley & Long, 1999). Πολύ καλύτερα είναι τα αποτελέσματα των προγραμμάτων αντιμετώπισης και πρόληψης της επιθετικότητας κατά την πρώτη σχολική ηλικία (Christoffel, 1994, Smith & Brain, 2000, Stevens et al., 2000). Είναι χαρακτηριστικό, άλλωστε, πως ακόμα και η δημιουργία ενός ασφαλούς πλαισίου σχέσεων στο χώρο του σχολείου, που μπορεί, γενικά, να δράσει προστατευτικά για την πορεία ανάπτυξης και προσαρμογής των παιδιών, δεν μπορεί να αποτρέψει εύκολα την εκδήλωση επιθετικών μορφών συμπεριφοράς, όταν αυτές έχουν εδραιωθεί και δεν έχουν αντιμετωπιστεί έγκαιρα κατά την πρώτη σχολική ηλικία (Anthony & Cohler, 1987, Hamblin, 1993).

Επιπλέον, η πρώτη σχολική ηλικία αποτελεί σημαντικό δείκτη πρόβλεψης μελλοντικών αντικοινωνικών συμπεριφορών (Olweus, 1993, Koprowska & Stein, 2000), γεγονός που συνιστά πως σ' αυτή, κυρίως, την ηλικία θα πρέπει να απευθύνονται τα παρεμβατικά προγράμματα, προκειμένου να είναι αποτελεσματικά. Επομένως, το θέμα της αξιολόγησης της επιθετικής συμπεριφοράς στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου είναι πολύ σημαντικό, γιατί από την αξιολόγηση αυτή μπορεί να καθοριστεί τόσο το αν θα υπάρξει παρέμβαση όσο και το ποια θα είναι η μορφή αυτής της παρέμβασης.

Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός αυτό, ο πρώτος στόχος της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει κατά πόσο συμφωνούν οι αυτο-αξιολογήσεις της επιθετικής συμπεριφοράς παιδιών της πρώτης σχολικής ηλικίας με τις αξιολογήσεις των δασκάλων τους και των συμμαθητών τους. Οι σχετικές με το θέμα αυτό έρευνες συμπεραίνουν πως σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει ασυμφωνία ανάμεσα στις διαφορετικές μορφές αξιολόγησης (Boxer et al., 1987, Sutton & Smith, 1999), γεγονός που δυσκολεύει, όπως είναι φυσικό, την εφαρμογή παρεμβατικών προγραμμάτων στο χώρο του δημοτικού σχολείου.

Ο δεύτερος στόχος της έρευνας είναι να εξετάσει τη σχέση ανάμεσα σε διάφορους οικογενειακούς παράγοντες και τις επιθετικές μορφές συμπεριφοράς που εκδηλώνονται στο σχολείο. Οι παράγοντες που μελετήθηκαν αφορούν τόσο αντικειμενικά στοιχεία της οικογένειας, όπως είναι το επάγγελμα και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το μέγεθος της οικογένειας και η θέση του παιδιού στην οικογένεια, όσο και υποκειμενικές απόψεις και στάσεις των γονέων όπως είναι ο βαθμός της γονικής ευθύνης για την επιθετικότητα του παιδιού, η πιθανή αντίδρασή τους στην εμπλοκή του παιδιού σε καυγάδες και η αυστηρότητα που θεωρούν πως έχουν στην άσκηση της πειθαρχίας. Η πρώτη ομάδα παραγόντων επιλέχθηκε, διότι θέλαμε να εξετάσουμε, εάν ισχύει για το συγκεκριμένο δείγμα, η σύνδεση των παραγόντων αυτών με την επιθετικότητα, που έχει παρατηρηθεί σε κάποιες μελέτες (Ανδρέου, 1997, Γκό-

τοβος, 1996, Blechman et al., 1986, Henry, 1982), ενώ η επιλογή της δεύτερης ομάδας βασίστηκε στη γενική παρατήρηση, πως οι στάσεις, οι απόψεις και τα πρότυπα συμπεριφοράς των γονέων επηρεάζουν τον τρόπο, με τον οποίο δομούν τα παιδιά τις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους. (Grolnick & Ryan, 1989, Steinberg et al., 1994, Valois et al., 1995). Σχετικά με την επιθετικότητα, έχει, επίσης, παρατηρηθεί, πως η απώλεια των παραδοσιακών λειτουργιών της οικογένειας, που αφορούν την κοινωνικοποίηση του παιδιού και αντικατοπτρίζονται στις στάσεις της απέναντι σε ζητήματα διαπαιδαγώγησης, συνδέεται με την εμφάνιση συμπτωμάτων επιθετικής συμπεριφοράς (Jackson & Foshee, 1998, Weiss & Schwarz, 1996).

Τέλος, από τους γονείς ζητήσαμε και κάποιες άλλες πληροφορίες, όπως το κατά πόσο το παιδί τους παρακολουθεί σκηνές βίας στην τηλεόραση, αν πιστεύουν πως τα παιδιά είναι πιο επιθετικά στις μέρες μας, αν θεωρούν πως το δικό τους συγκεκριμένο παιδί είναι πιο επιθετικό σε σχέση με τα άλλα, οι φιλοδοξίες σχετικά με το μέλλον του παιδιού κ.ά., για να αποκτήσουμε μια πιο πλήρη εικόνα για την οικογένεια. Στην παρούσα μελέτη, η οποία εντάσσεται στα πλαίσια μιας ευρύτερης έρευνας, σχετικά με τα προβλήματα συμπεριφοράς στο σχολείο, παρουσιάζονται κάποια από τα στοιχεία αυτά, με σκοπό να αποσαφηνιστούν κάποιοι από τους οικογενειακούς παράγοντες, που συνδέονται με την επιθετικότητα κατά τη σχολική ηλικία.

2. Μεθοδολογία της έρευνας

Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν 189 μαθητές (97 αγόρια και 92 κορίτσια) Β' τάξης από πέντε δημοτικά σχολεία (Μ.Ο. = 7,6 ετών, Τ.Α. = 0,7). Στους γονείς αυτών των μαθητών στάλθηκε επιστολή, η οποία εξηγούσε τους σκοπούς της έρευνας και τους ζητούσε τη συνεργασία τους, ενώ στους δασκάλους τους δόθηκαν ερωτηματολόγια τα οποία τους ζητήθηκε να συμπληρώσουν, προκειμένου να αποκτήσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για την συμπεριφορά των παιδιών στο σχολείο.

Όργανα μέτρησης

Για την αξιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών και των σχετικών με αυτή παραγόντων, χρησιμοποιήθηκαν τέσσερα ερωτηματολόγια: ένα για την οικογένεια, ένα για το δάσκαλο, ένα για την αυτοξιολόγηση της συμπεριφοράς των μαθητών και ένα για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς των συμμαθητών τους.

Για το ερωτηματολόγιο των δασκάλων επιλέχθηκαν οι 20 ερωτήσεις από την Κλίμακα Κοινωνικής Προσαρμογής του Bristol (Stott, 1974) που αναφέρονται σε επιθετικές μορφές ή τάσεις συμπεριφοράς, όπως η πρόκληση καυγάδων, η λεκτική βία, η ανυπακοή, η καταστροφή πραγμάτων κ.ά. Για την αυτοξιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα του Olweus (1978), η οποία αποτελείται από 14 ερωτήσεις που αναφέρο-

νται σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και καλύπτουν παρόμοιες πλευρές της επιθετικότητας με το ερωτηματολόγιο που δόθηκε στους δασκάλους. Και στα δύο αυτά ερωτηματολόγια οι δυνατές απαντήσεις ήταν δύο (Ναι/Όχι) και κάθε θετική απάντηση βαθμολογήθηκε με μια μονάδα. Για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς των συμμαθητών δόθηκε στα παιδιά ειδικό ερωτηματολόγιο, το οποίο βασίστηκε στην Κλίμακα των Eron et al. (1971). Στο ερωτηματολόγιο αυτό, υπήρχαν 15 προτάσεις, οι οποίες περιγράφουν συμπεριφορές παρόμοιες με αυτές, που αξιολογήθηκαν από τα δύο άλλα ερωτηματολόγια. Από κάθε παιδί ζητήθηκε να αναφέρει τα ονόματα των δύο συμμαθητών του που εκδηλώνουν συχνότερα αυτές τις συμπεριφορές. Κάθε φορά, που το όνομα ενός παιδιού αναφερόταν από τους συμμαθητές του, έπαιρνε ένα βαθμό. Η συνολική βαθμολογία αναπροσαρμόστηκε, έτσι ώστε να μπορέσουν αντισταθμιστούν οι διαφορές στο μέγεθος της τάξης.

Όλα τα ερωτηματολόγια, που χρησιμοποιήθηκαν για την αξιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς, πήραν την τελική τους μορφή, αφού: α)προσαρμόστηκαν στα Ελληνικά από δύο ανεξάρτητους μεταφραστές και στη συνέχεια από άτομο με μητρική γλώσσα την Αγγλική και πολύ καλή γνώση της Ελληνικής γλώσσας, β) αναπροσαρμόστηκαν, σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα, ώστε να ανταποκρίνονται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο στην Ελληνική πραγματικότητα και γ) τροποποιήθηκαν, έπειτα από δοκιμαστική χορήγηση (pilot study) σε μικρή ομάδα 15 μαθητών και μαθητριών της Β' τάξης του Δημοτικού σχολείου.

Το ερωτηματολόγιο, που στάλθηκε στους γονείς των παιδιών, που συμμετείχαν στην έρευνα, σχεδιάστηκε με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για την οικογένεια, τις απόψεις και τις στάσεις των γονέων για την επιθετικότητα γενικά και την επίδραση που αυτές ασκούν στην συμπεριφορά του παιδιού στο σχολείο. Από τα 189 ερωτηματολόγια που στάλθηκαν μας επέστρεψαν τελικά 91.

Ο δείκτης αξιοπιστίας -Cronbach alpha- των οργάνων μέτρησης κυμάνθηκε από 0,59 έως και 0,83.

3. Αποτελέσματα

Αξιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς

Προκειμένου, να πραγματοποιηθεί η κατηγοριοποίηση των παιδιών, που συμμετείχαν στην έρευνα, εξετάστηκαν για καθένα από τα τρία ερωτηματολόγια οι εκατοστιαίες τιμές που κατείχε το κάθε παιδί. Τα παιδιά πάνω από το 90° εκατοστημόριο (N = 18) αποτέλεσαν την κατηγορία των πολύ επιθετικών παιδιών. Τα παιδιά μεταξύ 90 και 60 (N = 56) αποτέλεσαν την ομάδα των μέτρια επιθετικών παιδιών και εκείνα κάτω από το εκατοστημόριο 60 (N = 115) αποτέλεσαν την ομάδα χαμηλής επιθετικότητας. Η επικάλυψη ανάμεσα στα τρία ερωτηματολόγια αξιολόγησης της επιθετικότητας των παιδιών

ήταν σχετικά χαμηλή. Μόνο ένα παιδί αξιολογήθηκε ως πολύ επιθετικό και από τα τρία όργανα μέτρησης της επιθετικότητας. Οχτώ παιδιά αξιολογήθηκαν ως πολύ επιθετικά με βάση τα στοιχεία δύο ερωτηματολογίων (πέντε με βάση το ερωτηματολόγιο των δασκάλων και των συμμαθητών, δύο με βάση το ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης και το ερωτηματολόγιο των δασκάλων και ένα με βάση το ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης και το ερωτηματολόγιο των συμμαθητών). Τριάντα πέντε παιδιά είχαν υψηλή βαθμολογία σε μια από τις πηγές αξιολόγησης, όχι όμως και στις άλλες δύο.

Στην στατιστική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε με το κριτήριο χ^2 και το δείκτη C δεν διαπιστώθηκε στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στο ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης και το ερωτηματολόγιο του δασκάλου (χ^2 = 4,86, C = 0,17, $\rho>0,5$). Τα παιδιά, δηλαδή, που θεωρούνται από το δάσκαλό τους ως πολύ επιθετικά δεν βλέπουν τον εαυτό τους με τον ίδιο τρόπο. Η συνάφεια ανάμεσα στο ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης και το ερωτηματολόγιο των συμμαθητών ήταν υψηλή (χ^2 = 13,19, C = 0,28, $\rho<0,05$). Υψηλή, ήταν, επίσης και η συνάφεια ανάμεσα στο ερωτηματολόγιο των συμμαθητών και το ερωτηματολόγιο του δασκάλου (χ^2 = 35,22, C = 0,42, $\rho<0,001$). Τα αποτελέσματα της στατιστικής αυτής ανάλυσης έρχονται σε αντίθεση με αυτά της κατηγοριοποίησης με βάση τις εκατοστιαίες τιμές, που αναφέρθηκαν παραπάνω. Ωστόσο, η ασυμφωνία αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι η στατιστική ανάλυση λαμβάνει υπόψη το σύνολο του δείγματος και επομένως, περιλαμβάνει όλες τις κατηγορίες επιθετικής συμπεριφοράς (υψηλή, μέτρια και χαμηλή) σε μεγαλύτερο αριθμό παιδιών. Η κατηγορική ανάλυση, από την άλλη πλευρά, αναφέρεται μόνο σε ένα μικρό αριθμό παιδιών τα οποία κατηγοριοποιούνται, με τον τρόπο που προαναφέρθηκε, ως πολύ επιθετικά.

Δεν διαπιστώθηκαν συστηματικές διαφορές φύλου, ούτε στο ερωτηματολόγιο αυτοαξιολόγησης (Μ.Ο. αγοριών = 4,38 και Μ.Ο. κοριτσιών = 4, χ^2 = 1,27, $\rho>0,5$), αλλά ούτε και στο ερωτηματολόγιο του δασκάλου (Μ.Ο. αγοριών = 1,59 και Μ.Ο. κοριτσιών = 1,23, χ^2 = 4,72, $\rho>0,01$). Αντίθετα, η συμπεριφορά των αγοριών αξιολογήθηκε ως πιο επιθετική από των κοριτσιών, σύμφωνα με τις απόψεις των συμμαθητών τους (Μ.Ο. αγοριών = 18,61 και Μ.Ο. κοριτσιών = 5,40, χ^2 = 30,69, $\rho<0,001$).

Ανάλυση του ερωτηματολογίου της οικογένειας

Όπως προαναφέρθηκε, από τα 189 ερωτηματολόγια που στάλθηκαν στις οικογένειες των παιδιών μόνο τα 91 επέστρεψαν συμπληρωμένα. Επομένως, η ανάλυση που αφορά την οικογένεια αναφέρεται στο μισό περίπου του δείγματος. Δεν διαπιστώθηκαν διαφορές στο επίπεδο της επιθετικότητας σε κανένα από τα όργανα μέτρησης της επιθετικής συμπεριφοράς, ανάμεσα στα παιδιά των οποίων οι γονείς επέστρεψαν τα ερωτηματολόγια και

εκείνα των οποίων οι γονείς δεν τα επέστρεψαν.

Σε μεγάλο ποσοστό οι οικογένειες των παιδιών ανήκαν στην κατώτερη και στη μέση κατώτερη κοινωνική τάξη. Αυτό υπολογίστηκε με βάση τη μόρφωση, την επαγγελματική εκπαίδευση και την άσκηση του επαγγέλματος και των δύο γονέων (βλ., Ανδρέου, 1997, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1979).

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι απόψεις των γονέων σχετικά με διάφορα θέματα, που αφορούν την επιθετικότητα στην παιδική ηλικία. Όπως προκύπτει, από τα δεδομένα του Πίνακα αυτού, ένα μεγάλο ποσοστό θεωρεί πως στη σημερινή εποχή τα παιδιά είναι πιο επιθετικά απ' ό,τι παλαιότερα και γι' αυτό ευθύνεται η οικογένεια. Αναφορικά με το δικό τους παιδί, δεν θεωρούν πως είναι πιο επιθετικό από τα άλλα. Μόνο ένας γονέας θεωρεί πως το παιδί του εκδηλώνει μεγαλύτερη επιθετικότητα απ' ό,τι τα άλλα παιδιά της ηλικίας του.

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται οι τιμές του δείκτη συνάφειας C, ανάμεσα στους οικογενειακούς παράγοντες που εξετάσαμε στην παρούσα μελέτη και τους τρεις τρόπους αξιολόγησης της επιθετικής συμπεριφοράς που χρησιμοποιήσαμε. Η στατιστική σημαντικότητα των δεικτών αυτών, που αξιολογήθηκε με βάση το κριτήριο χ^2, φανερώνει πως υπάρχει στατιστικά σημαντική συνάφεια ανάμεσα στο επάγγελμα του πατέρα και την αξιολόγηση του δασκάλου ($\chi^2 = 13,04$, $\rho<0,05$) αλλά και ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο του πατέρα και την αξιολόγηση του δασκάλου ($\chi^2 = 18,12$, $\rho<0,05$) Δηλαδή, τόσο τα μη κερδοφόρα επαγγέλματα, όσο και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο συνδέονται με τις επιθετικές μορφές συμπεριφοράς που διαπιστώνει ο δάσκαλος. Αναφορικά με την αυτοξιολόγηση της επιθετικότητας παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική συνάφεια με το επίπεδο αυστηρότητας των γονέων απέναντι στο παιδί ($\chi^2 = 17,06$, $\rho<0,05$), αλλά και τις αντιδράσεις τους απέναντι στην εμπλοκή του παιδιού σε καυγάδες ($\chi^2 = 21,07$, $\rho<0,05$). Η έλλειψη αρκετής αυστηρότητας και η παρότρυνση για εκδίκηση συνδέονται, δηλαδή, συστηματικά, με τις επιθετικές ενέργειες, τις οποίες θεωρούν τα παιδιά πως κάνουν. Τέλος, παρατηρήθηκε πως η εμπλοκή του παιδιού σε καυγάδες συνδέεται συστηματικά και με τις αξιολογήσεις των συμμαθητών ($\chi^2 = 19,42$, $\rho<0,05$), αλλά και με τις αξιολογήσεις των δασκάλων ($\chi^2 = 15,73$, $\rho<0,05$). Συμμαθητές και δάσκαλοι δεν διαπιστώνουν επιθετικές μορφές συμπεριφοράς στα παιδιά των οποίων οι γονείς θεωρούν πως δεν εμπλέκονται συχνά σε καυγάδες.

4. Συζήτηση

Σχετικά με την αξιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς, ένα από τα πιο σημαντικά ευρήματα αυτής της μελέτης είναι πως οι τρεις πηγές αξιολόγησης που εξετάσαμε δεν συμφωνούν μεταξύ τους. Το εύρημα αυτό έχει παρατηρηθεί και σε άλλες μελέ-

Πίνακας 1

Απόψεις των γονέων στις ερωτήσεις που αφορούν την επιθετική συμπεριφορά

Ερώτηση	Επιλογές	Απαντήσεις
Πιστεύετε πως τα παιδιά στη σημερινή εποχή είναι πιο επιθετικά απ' ό,τι παλαιότερα	Ναι:	62%
	Όχι:	36%
	Δ.Α.:	3%
Θεωρείτε πως το παιδί σας είναι περισσότερο ή λιγότερο επιθετικό από τα άλλα παιδιά;	Περισσότερο:	1%
	Το ίδιο:	54%
	Λιγότερο:	39%
	Θύμα επιθετικών ενεργειών:	6%
	Δ.Α.:	1%
Σε ποιο βαθμό πιστεύετε πως οι γονείς ευθύνονται για την επιθετικότητα του παιδιού;	Σε μεγάλο βαθμό:	18%
	Αρκετά:	59%
	Σε μικρό βαθμό:	17%
	Καθόλου:	7%
	Δ.Α.:	1%
Πώς θα περιγράφατε τον εαυτό σας ως γονέα, όσον αφορά την άσκηση πειθαρχίας;	Πολύ αυστηρό:	4%
	Αρκετά αυστηρό:	72%
	Όχι αρκετά αυστηρό:	23%
	Καθόλου αυστηρό:	1%
	Δ.Α.:	0%
Πιστεύετε πως το παιδί σας μπλέκει συχνά σε καυγάδες με άλλα παιδιά;	Ναι:	13%
	Όχι:	87%
	Δ.Α.:	1%
Εάν το παιδί σας έμπλεκε σε καυγά, με κάποιο άλλο παιδί, πώς θα αντιδρούσατε;	Θα το χτυπούσατε:	0%
	Θα μαλώνατε και τα δύο παιδιά:	26%
	Θα μιλούσατε με τους γονείς του άλλου παιδιού:	9%
	Θα λέγατε στο παιδί σας να εκδικηθεί:	26%
	Θα λέγατε στο παιδί σας να το ξεχάσει:	22%
	Δεν θα κάνατε τίποτα:	1%
	Θα αναζητούσατε την αιτία του προβλήματος:	18%
	Δ.Α.:	1%

Πίνακας 2

Συσχετίσεις ανάμεσα σε οικογενειακούς παράγοντες και την επιθετικότητα των παιδιών, όπως αξιολογήθηκε από τα ίδια, τους συμμαθητές τους και τους δασκάλους τους

	Δείκτης c		
	Αξιολόγηση συμμαθητών	**Αυτοαξιολόγηση**	**Αξιολόγηση δασκάλων**
Επάγγελμα πατέρα	0,22	0,30	0,41*
Επάγγελμα μητέρας	0,24	0,36	0,29
Μορφωτικό επίπεδο πατέρα	0,23	0,29	0,43*
Μορφωτικό επίπεδο μητέρας	0,24	0,20	0,17
Άποψη γονέων πως τα παιδιά στις μέρες μας είναι πιο επιθετικά	0,10	0,17	0,13
Άποψη γονέων σχετικά με την ευθύνη της οικογένειας για την επιθετικότητα	0,23	0,23	0,25
Άποψη γονέων αναφορικά με το πόσο αυστηροί είναι απέναντι στα παιδιά τους	0,23	0,42*	0,30
Εμπλοκή των παιδιών σε καυγάδες	0,45*	0,12	0,39*
Αντιδράσεις γονέων στους καυγάδες του παιδιού	0,32	0,46*	0,23
Βία στα τηλεοπτικά προγράμματα που βλέπει το παιδί	0,23	0,08	0,15
Προσδοκίες γονέων για το μέλλον του παιδιού (φιλοδοξίες)	0,24	0,24	0,18
Μέγεθος της οικογένειας	0,08	0,11	0,14
Θέση του παιδιού στην οικογένεια	0,24	0,27	0,15
Επιστροφή ερωτηματολογίου	0,10	0,14	0,17

* $p < 0,05$

τες (Boxer et al., 1987, Sutton & Smith, 1999), ενώ μερικές έρευνες (π.χ. Olweus, 1978, 1993) έχουν δείξει πως είναι δυνατό να υπάρχει συμφωνία, ανάμεσα στις διάφορες πηγές αξιολόγησης και σε κάποιο βαθμό αυτό διαπιστώσαμε και εμείς, όταν στην ανάλυσή μας λάβαμε υπόψη το σύνολο του δείγματος. Ωστόσο, όταν σκοπός μας είναι η παρέμβαση και επομένως, το ενδιαφέρον μας στρέφεται, κυρίως, προς τα λίγα εκείνα παιδιά, που παρουσιάζουν αυξημένα προβλήματα επιθετικότητας, η κατηγορική ανάλυση είναι πιο σημαντική. Τα αποτελέσματα της κατηγορικής μας ανάλυσης καταδεικνύουν την έλλειψη συμφωνίας ανάμεσα στις απόψεις

των ίδιων των παιδιών, των συμμαθητών τους και των δασκάλων τους, σχετικά με το ποια παιδιά είναι τα πιο επιθετικά στο χώρο του σχολείου. Ένας λόγος γι' αυτό μπορεί να είναι πως η επιθετικότητα δεν εκδηλώνεται παντού και πάντα με τον ίδιο τρόπο. Ένα παιδί, π.χ. μπορεί να καταφεύγει σε επιθετικές μορφές συμπεριφοράς την ώρα του διαλείμματος και όχι μέσα στην σχολική τάξη, όπου είναι υπό τη συνεχή επίβλεψη του δασκάλου. Επίσης, η ίδια μορφή συμπεριφοράς μπορεί να εκλαμβάνεται διαφορετικά από διαφορετικούς ανθρώπους, αφού, όπως είναι γνωστό, ακόμα και στους ενήλικες τα επίπεδα ανοχής μιας συμπεριφοράς, διαφέρουν σημαντικά (Μπεζεβέγκης, 1985).

Η συνάφεια ανάμεσα στις αξιολογήσεις των δασκάλων και των συμμαθητών ήταν σημαντική, όταν πραγματοποιήσαμε την ανάλυση στο σύνολο του δείγματος και μικρή, σύμφωνα με την κατηγορική ανάλυση. Υπάρχει, επομένως, κάποια σχέση ανάμεσα σ' αυτές τις δύο αξιολογήσεις, παρόλο που δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν με την κλινική έννοια, με σκοπό την ψυχοθεραπευτική παρέμβαση. Η πάρα πολύ επιθετική ομάδα παιδιών, σύμφωνα με την αυτοαξιολόγηση, δεν βρέθηκε, όμως, να σχετίζεται με τις άλλες δύο μετρήσεις και οι συσχετίσεις για το σύνολο του δείγματος ήταν πολύ χαμηλότερες. Τα παιδιά, που θεωρούν τον εαυτό τους επιθετικό, δεν θεωρούνται έτσι από τους συμμαθητές τους και το δάσκαλό τους και τα παιδιά που θεωρούνται επιθετικά από τους άλλους δεν είναι ενήμερα ή δεν θέλουν να παραδεχθούν πως έχουν τέτοιου είδους προβλήματα. Οι διαπιστώσεις αυτές συνιστούν πρόσθετη έρευνα, σχετικά με τους λόγους, που κάποια παιδιά θεωρούν πως είναι επιθετικά, ενώ οι άλλοι δεν τα βλέπουν με τον ίδιο τρόπο και τους λόγους που κάνει τα παιδιά, που οι άλλοι θεωρούν ως επιθετικά, να αρνούνται τις επιθετικές μορφές συμπεριφοράς, τις οποίες διαπιστώνει στη συμπεριφορά τους το άμεσο εξωτερικό περιβάλλον του σχολείου. Ενώ οι λόγοι στη δεύτερη περίπτωση μπορεί, απλά, να πηγάζουν από την επιθυμία να παρουσιάσουν τα παιδιά αυτά μια πιο καλή εικόνα σε σχέση με το χαρακτήρα τους και την συμπεριφορά τους στο σχολείο γενικότερα, οι λόγοι για την πρώτη μπορεί να σχετίζονται με ψυχολογικά προβλήματα υψηλού άγχους ή αυτοτιμωρητικής επιθετικότητας και επομένως, να επιβάλουν άμεση παρέμβαση.

Αναφορικά με τις διαφορές φύλου στην επιθετική συμπεριφορά, εκείνο που διαπιστώσαμε είναι, πως, ενώ τα αγόρια θεωρούνται πιο επιθετικά από τους συμμαθητές τους σε σχέση με τα κορίτσια, από τις αυτοαξιολογήσεις τους, αλλά και από τις αξιολογήσεις των δασκάλων, δεν διαπιστώθηκε καμιά διαφορά ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια. Το εύρημα αυτό μπορεί να εξηγηθεί, επίσης, από την διαφορετική ερμηνεία που δίνουν διαφορετικοί άνθρωποι στην ίδια συμπεριφορά (π.χ. οι δάσκαλοι μπορεί να είναι πιο ανεκτικοί απέναντι στις επιθετικές μορφές συμπεριφοράς των αγοριών παρά των κοριτσιών, βλ., Ανδρέου & Μαρμαρινός, 2001)

Από το ερωτηματολόγιο, που δό-

θηκε στους γονείς, προκύπτουν ορισμένα σημαντικά ευρήματα, που σχετίζονται τόσο με τους αντικειμενικούς παράγοντες που εξετάσαμε, όσο και με τις υποκειμενικές απόψεις και στάσεις των γονέων για διάφορα θέματα, που αφορούν την επιθετικότητα στην παιδική ηλικία. Η σύνδεση των αξιολογήσεων της συμπεριφοράς των παιδιών από του δασκάλους, τόσο με το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο του πατέρα όσο και της οικογένειας γενικότερα, έχει παρατηρηθεί σε πολλές μελέτες (Ανδρέου, 1997, Blechman et al., 1986, Γκότοβος, 1996, Henry, 1982). Το γεγονός πως δεν παρατηρήθηκε ανάλογη σύνδεση με τις αυτοαξιολογήσεις αλλά και με τις αξιολογήσεις των συμμαθητών μπορεί να υποδηλώνει πως οι απόψεις των εκπαιδευτικών επηρεάζονται από την κοινωνικο-οικονομική προέλευση των παιδιών.

Αναφορικά με τις απόψεις και στάσεις των γονέων στα σχετικά με την επιθετικότητα ζητήματα, που εξετάσαμε στην παρούσα μελέτη, παρατηρήθηκε πως τόσο το επίπεδο αυστηρότητας των γονέων όσο και οι αντιδράσεις τους απέναντι στην εμπλοκή των παιδιών σε καυγάδες συνδέεται με τις αυτοαξιολογήσεις των παιδιών. Τα παιδιά των οποίων οι γονείς πιστεύουν πως δεν είναι αρκετά αυστηροί και τα παροτρύνουν στη χρήση βίας, προκειμένου να αμυνθούν και να εκδικηθούν, θεωρούν πως έχουν πιο επιθετικές μορφές συμπεριφοράς. Το θέμα της σημασίας του ελέγχου και της επιτήρησης, που υποδηλώνει η αυστηρότητα σαν έννοια, έχει μελετηθεί ιδιαίτερα και έχει συσχετιστεί τόσο με τις επιθετικές μορφές συμπεριφοράς στο σχολείο (Grolnick & Ryan, 1989, Jackson & Foshee, 1998, Steinberg et al., 1994), όσο και με την αντικοινωνική και παραπτωματική συμπεριφορά κατά την παιδική, εφηβική και ενήλικη ζωή (Rutter, 1985, Weiss & Schwarz, 1996). Η επιβολή πειθαρχίας είναι ένας από τους κυριότερους ρόλους των γονέων σε όλα τα στάδια ανάπτυξης (Παπαδιώτη-Αθανασίου, 2000). Εάν, επομένως, οι γονείς θεωρούν πως δεν είναι αρκετά αποτελεσματικοί στην άσκηση της πειθαρχίας, είναι φυσικό τα παιδιά να νιώθουν πως καταφεύγουν εύκολα σε επιθετικές ενέργειες. Όσον αφορά την παρότρυνση για εκδίκηση μέσω της αντεπίθεσης, τα αποτελέσματά μας είναι σε συμφωνία με τα ευρήματα άλλων ερευνών (Grolnick & Ryan, 1989, Valois et al., 1995). Πιθανότατα, αν δάσκαλοι και συμμαθητές ήταν ενήμεροι γι' αυτές τις απόψεις των γονέων να διαπιστώναμε και επιπλέον συσχετίσεις ανάμεσα σ' αυτές και τις αξιολογήσεις τους σχετικά με τις επιθετικές μορφές συμπεριφοράς.

Διαπιστώσαμε, επίσης, πως όσων παιδιών οι γονείς δεν θεωρούν πως εμπλέκονται συχνά σε καυγάδες, η συμπεριφορά δεν θεωρείται επιθετική από τους δασκάλους και τους συμμαθητές τους. Αν και αυτό το συμπέρασμα μοιάζει απόλυτα λογικό και φανερώνει πλήρη συμφωνία ανάμεσα στις απόψεις γονέων, δασκάλων και συμμαθητών, εντούτοις υπάρχουν ευρήματα που συνιστούν πως η εμπλοκή του παιδιού σε καυ-

γάδες και η επιθετικότητα δεν αποτελούν πάντα η μία προϋπόθεση της άλλης (Olweus, 1993).

Συμπερασματικά, τα θέματα που συζητήθηκαν στην παρούσα μελέτη φέρνουν στο προσκήνιο το κρίσιμο θέμα της αξιολόγησης της επιθετικότητας, καθώς και το ρόλο διάφορων οικογενειακών παραγόντων στην εκδήλωση επιθετικών μορφών συμπεριφοράς στο σχολείο. Και τα δύο αυτά θέματα, όπως τονίστηκε και στην «Εισαγωγή» της παρούσας εργασίας είναι ιδιαίτερα σημαντικά, προκειμένου να καθοριστεί ο τρόπος σωστής ψυχολογικής παρέμβασης. Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί, πως η απουσία εκπαιδευτικών προγραμμάτων παρέμβασης για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας και η έλλειψη υποστηρικτικών δομών για τα παιδιά που αντιμετωπίζουν προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς μέσα στο σχολείο, που παρατηρούνται στον Ελληνικό χώρο, λειτουργούν κατασταλτικά στο διαπαιδαγωγητικό έργο των εκπαιδευτικών και υπονομεύουν κάθε δυνατότητα αποτελεσματικής αντιμετώπισης των δυσλειτουργικών μορφών συμπεριφοράς. Οι νεότερες τάσεις στο χώρο της ψυχολογίας και ψυχοπαθολογίας του παιδιού και τα προγράμματα παρέμβασης που αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία (π.χ. Christoffel, 1994, Hausman et al., 1996, Henley & Long, 1999) δίνουν έμφαση στη διαμόρφωση κατάλληλων συνθηκών στο φυσικό περιβάλλον του παιδιού – δηλ., την οικογένεια και το σχολείο – και την αξιοποίηση του καθοδηγητικού και διαπαιδαγωγητικού τους ρόλου, δεδομένου του ό,τι οι γονείς και οι δάσκαλοι είναι τα πιο κατάλληλα άτομα να βοηθήσουν στην πρόληψη αλλά και στην τροποποίηση μιας διαταραγμένης συμπεριφοράς (Καλαντζή-Αζίζι, 1988). Για να επιτευχθεί, όμως, αυτό, χρειάζεται πρόσθετη έρευνα στον τομέα των οικογενειακών και σχολικών συνθηκών που συμβάλουν στη γένεση, εντόπιση και ενίσχυση τόσο της επιθετικότητας στα παιδιά, όσο και των προβλημάτων συμπεριφοράς, γενικότερα.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί, πως ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιήθηκε η προσέγγιση της οικογένειας, αλλά και των δασκάλων, στην παρούσα έρευνα, δεν είναι ο πλέον κατάλληλος. Καθώς γονείς και δάσκαλοι είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί, απέναντι στα θέματα που αφορούν τη συμπεριφορά των παιδιών και πιο εύκολα αναγνωρίζουν και παραδέχονται τα μαθησιακά προβλήματα παρά τα προβλήματα συμπεριφοράς –και ιδιαίτερα τα προβλήματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς και επιθετικότητας, βλ., Ανδρέου, 1997– η προσωπική επαφή είναι σαφώς προτιμότερη, όταν μελετώνται τέτοια θέματα. Ωστόσο, για να είναι γόνιμη αυτή η επαφή χρειάζεται ακόμα πολύ δουλειά στο επίπεδο της Πολιτείας και της κοινότητας (εκπαιδευτική πολιτική, πρόγραμμα σπουδών, επιμόρφωση εκπαιδευτικών, πρώιμη παρέμβαση, Συμβουλευτικοί σταθμοί, Σχολές γονέων κ.ά.) για να αλλάξουν οι σχετικές με την επιθετικότητα στάσεις, απόψεις και προκαταλήψεις.

Βιβλιογραφία

Ανδρέου, Ε. (1997) *Ενδοπροσωπικοί παράγοντες και προβλήματα συμπεριφοράς σε παιδιά σχολικής ηλικίας*. Αθήνα: Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φ.Π.Ψ. Παν/μίου Αθηνών.

Andreou, E. (2000) Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year-old Greek school children. *Aggressive Behaviour*, 26: 49-56.

Ανδρέου, Ε. & Μαρμαρινός, Ι. (2001) Προβληματική συμπεριφορά παιδιών σχολικής ηλικίας σε σχέση με ενδοπροσωπικούς παράγοντες και ατομικά χαρακτηριστικά. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 32, 77-99.

Ανδρέου, Ε. & Smith, P.K. (2002) Το φαινόμενο "bullying" στο χώρο του σχολείου και η άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας από συνομηλίκους. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 34, 9-25.

Anthony, E.J. & Cohler, B.J. (1987) *The invulnerable child.* New York: Guilford.

Blechman, E.A., Tinsley, B., Carella, E.T. & McEnroe, M.J. (1986) Childhood competence and behavior problems. *Journal of Abnormal Psychology*, 94, 70-77.

Boxer, R., Colley, B. & McCarthy, M. (1987) A school survey of the perceived effectiveness of rewards and sanctions. *Pastoral Care*, 5, 93 – 102.

Christoffell, K.K. (1994) Reducing violence-how do we proceed? *American Journal of Public Health*, 84, 539-541.

Γκότοβος, Α. (1996) *Νεολαία και κοινωνική μεταβολή: Αξίες, εμπειρίες και προοπτικές*. Αθήνα:Gutenberg.

Didaskalou, E., & Millward, A. J. (2001) Greek teachers' perspectives on behaviour problems: implications for policy makers and practitioners. *European Journal of Special Needs Education, 16(3), 289-299.*

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (1979) *Υγεία, ιατρική περίθαλψη και ασφάλεια ασθένειας στην Ελλάδα*. Αθήνα.

Eron, L.D., Walder, L.O. & Lefkowitz, M.M. (1971) *Learning of aggression in children*. Little Brown.

Grolnick, W.S., & Ryan, R.M. (1989) Parent styles associated with children's self-regulation and competence in school. *Journal of Educational Psychology*, 81, 143-154.

Hamblin, D. (1993) *The teacher and counseling*. Herts, UK: Simon & Schuster.

Hartup, W.W. (1983) Peer relations. In E.M. Hetherington (Ed.), *Socialization, personality and social development* (p.p. 116-173). New York: John Wiley.

Hausman, A., Pierce, G. & Briggs, L. (1996) Evaluation of comprehensive violence prevention education: Effect on student behavior. *Journal of Adolescent Health,* 19, 104-110.

Haynes, R.M. & Chalker, D.M. (1999) A nation of violence. *The American School Board Journal*, 186, 22-25.

Henley, M. & Long, N.J. (1999) Teaching emotional intelligence

to impulsive-aggressive youth. *Journal of Emotional and Behavioral Problems*, 7, 224-229.

Henry, R. (1982) The socialization of aggression in 5-year-old boys. *Journal of Genetic Psychology*, 141, 105-113.

Jackson, C. & Foshee, V.A. (1998) Violence-related behaviors of adolescents: Relations with responsive and demanding parenting. *Journal of Adolescent Research*, 13, 343-359.

Καλαντζή-Αζίζι, Α. (1988) *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία στο χώρο του σχολείου*. Αθήνα.

Koprowska, J. & Stein, M. (2000) The mental health of "looked after" young people. In P. Aggleton, J. Hurry, & I. Warwick (Eds.), *Young people and mental health* (p.p. 165-182). London: Wiley.

Μπεζεβέγκης, Η. (1985) *Εξελικτική Ψυχοπαθολογία*. Αθήνα, Τόμος Α'.

Olweus, D.V. (1978) *Aggression in the schools*. Chichester:Wiley.

Olweus, D.V. (1993) *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.

Παπαδιώτη-Αθανασίου, Β. (2000) *Οικογένεια και όρια: Συστημική προσέγγιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πετρόπουλος, Ν. & Παπαστυλιανού, Α. (2001) *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Rutter, M. (1985) *Child and adolescent psychiatry*. Melbourne: Blackwell Scientific Publications.

Shen, J. (1997) The evolution of violence in schools. *Educational Leadership*, 55, 18-20.

Smith, P.K. & Brain, P. (2000) Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, 26, 1-9.

Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I. & Van Oost, P. (2000) Bullying in Flemish schools: An evaluation of anti-bullying intervention in primary and secondary schools. *British Journal of Educational Psychology*, 70, 195-210.

Steinberg, L., Lamborn, S.D., Darling N., Mounts, N.S. & Dornbusch, S.M. (1994) Overtime changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. *Child Development*, 65, 754-770.

Stott, D.H. (1974) *The social adjustment of children: Manual to the Bristol Adjustment Guides*. London: University of London Press.

Sutton, J. & Smith, P.K. (1999) Bullying as a group process: An adaptation of the participant role scale approach. *Aggressive Behavior*, 25, 97-111.

Valois, R.F., McKeown, R.E., Garrison, C.Z. & Vincent, M.L. (1995) Correlates of aggressive and violent behaviors among public high school adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 16, 26-34.

Weiss, L.H. & Schwarz, J.C., (1996) The relationship between parenting types and older adolescents' personality, academic achievement, adjustment and substance use. *Child Development*, 67, 2101-2114.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη διερευνά: α) το βαθμό συμφωνίας ανάμεσα σε διαφορετικές πηγές αξιολόγησης της επιθετικής συμπεριφοράς και β) τις αντιλήψεις των γονέων για την συμπεριφορά των παιδιών τους, τις στάσεις τους προς διάφορες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς και τη σχέση ανάμεσα σε διάφορους οικογενειακούς παράγοντες και την επιθετικότητα κατά την πρώτη σχολική ηλικία. Η αξιολόγηση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών πραγματοποιήθηκε από τα ίδια τα παιδιά, τους δασκάλους/-ες τους και τους συμμαθητές/-τριές τους, ενώ στους γονείς στάλθηκε μέσω των παιδιών ένα ειδικά κατασκευασμένο για τους σκοπούς της έρευνας ερωτηματολόγιο, για την συλλογή των σχετικών με την οικογένεια στοιχείων. Από τα 189 ερωτηματολόγια που στάλθηκαν (1 στην οικογένεια κάθε παιδιού που συμμετείχε στην έρευνα) 91 επέστρεψαν. Εξετάστηκε η επικάλυψη ανάμεσα στους τρεις τρόπους αξιολόγησης της επιθετικότητας των παιδιών και η σύνδεση διάφορων οικογενειακών παραγόντων (μέγεθος οικογένειας, μορφωτικό επίπεδο γονέων, φιλοδοξίες γονέων, βαθμός αυστηρότητας, αντιμετώπιση της εμπλοκής του παιδιού σε καυγάδες κ.ά.) με τις βίαιες συμπεριφορές που εκδηλώνονται στο χώρο του σχολείου. Τα αποτελέσματα αξιολογούνται με βάση την χρησιμότητά τους για την αντιμετώπιση και πρόληψη της επιθετικότητας στο επίπεδο της οικογένειας, του σχολείου αλλά και της κοινότητας γενικότερα.

Abstract

The purpose of this study was to identify children in junior age who are presenting behavioural problems of an aggressive nature, through questionnaires given to the teachers, their peer group and the children themselves, with the aim of facilitating intervention at an early stage. A questionnaire was also given to the parents in order to obtain detailed information about the family situation. Out of 189 questionnaires sent to the families, 91 were returned. Discrepancies in the participants' perception of aggression were assessed and the relationship between family factors (size of the family, educational level, parents' ambitions, strictness, reactions to child's fights etc.) and aggressive behaviour was examined. Results are discussed in terms of their implications for intervention at family, school and community level.

Λέξεις-κλειδιά: Επιθετικότητα, αξιολόγηση συμπεριφοράς, οικογενειακοί παράγοντες

Διεύθυνση Επικοινωνίας:
Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Θεσσαλίας,
Αργοναυτών & Φιλελλήνων,
Βόλος, 38221
Τηλ.: 24210 32575/74691
e-mail: elandr@uth.gr